

Eğitimde Kendini Gerçekleştirme

Prof. Dr. Yıldız Kuzgun
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim yesi

Giriş

Toplum halinde yaşayan canlıların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ilke kurallar tarih boyunca çeşitli evrelerden geçerek gelişmiştir. İnsanlar, uzun yı güçlü bir tiranın, kralın ya da padişahın iradesine bağlı bir düzenle ynetilmişler üretim yapan kitleler, ya köle olarak alınıp satılan ya da toplumun nimetlerinden az yararlanan bireyler olmuştur. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi yalnızca insanlık maddi bakımdan daha rahat koşullarda yaşamalarına değil, aynı zamanda siyaset yönden zgrleşmelerine de katkı sağlamıştır. Nitekim, son yıllardaki teknolojik yenilikler sayesinde beden gücüne duyulan gereksinim azalmış, beyin gücü duyulan gereksinim ise artmıştır. Bu gelişme, ağdaş teknolojiyi kullanacak insanların gücünün eğitilmesini gerekli kılmış, eğitilen insan da zamanla haklarını aramaya başlamıştır.

Gelişmiş teknolojiyle yapılan üretim sürecinde, bir hammaddeyi kullanılabilecek ürün haline getirinceye kadar yapılan işlemlerde insanların birbirine bağımlı artmaktadır. Giderek artan işbölümüyle her çalışan, için çok kk bir parçasını yapmakta ve bu yolla işte ustalık kazanmaktadır. Bunun sonucunda, her çalışanın içi, bir başkasının işine şu ya da bu biçimde bağlı olmaktadır. Bu durum, yalnızca üretenlerin birbirlerine bağımlılığını artırmakla kalmamış, patronların işçilere o bağımlılığını da artırmıştır. Ayrıca, bir işletmede çok sayıda çalışanın bulunması emekçilerin örgütlenmelerini de kolaylaştırmıştır. Bu örgütlü kitleler, yaşama olan çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla harekete geçip sermaye sahiplerini tehdit ederek, toplu gösteriler yaparak ya da söz ve yazıyla uyararak haklarını elde etmişlerdir.

Bir toplumda insan ilişkilerinin niteliğini belirleyen ilkeler yalnızca yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerle sınırlı değildir. Bu ilkeler, toplumun yöneten ve yönetilen konumunda olan bütün kişiler arasındaki ilişkilerde geçerlidir. Eğer bir toplumda karar verici olanların güçlü kişiler olması ilkesi benimsemiştir. Genellikle erkekler kadınlara, yetişkinler gençlere, öğretmenler öğrencilere, usta

işçilere, patronlar yöneticilere ve komutanlar askerlere kendi iradelerini tartışmasız biçimde kabul ettirmeye çalışırlar. Kararları bu güçlü kişiler verir, ötekiler onlara uyar. Yüzyıllar boyunca dünyada güçlü bir kişi ya da grubun kitleleri yönettiği toplum biçimleri yaygın olmuştur. Uzun süren çetin mücadeleler sonunda, insanlık, otokrasi denilen güçlü kişilerin yönetiminden demokrasiye yani halk yönetimine doğru bir gelişme süreci geçirmiştir. Bazı insanlar, yönetici egemenlerden kararlara katılma konusunda belirli haklar kopardıkça, hak arama davranışları toplumun tüm katmanlarına yayılmış ve ezilenler kendi güçlerinin ayırına varıp yönetimde etkili olmaya başlamışlardır.

Demokratik Toplumun İnsan Anlayışı

Her toplumda bireyler arasındaki ilişkiler o toplumda benimsenen insan anlayışından kaynaklanır. Demokratik toplumlarda da insanların davranışlarını belirleyen temel bir insan anlayışı vardır. Aşağıda demokratik toplumlarda insan davranışlarının temelinde bulunan insan anlayışı kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

Her birey değerlidir. Toplumdaki her birey, cinsiyeti, ırkı, dini, ekonomik konumu ve koşulları ne olursa olsun, önemli ve değerli bir varlıktır. Demokratik toplumlarda hiçbir birey sırf başkalarının rahatı ya da çıkarı için feda edilemez. Her bireyin, kendine özgü nitelikleri olan eşsiz bir varlık olduğu, toplumun gelişimine olanakları ölçüsünde katkı sağlayabileceği, bunun karşılığında ortak nimetlerden onurlu bir biçimde ve insanca yaşayacak düzeyde yararlanma hakkı olduğu kabul edilir.

Her birey kişisel düşüncelerini ifade etmede özgürdür. Demokrasi, düşünce çeşitliliğine dayanan bir yaşam biçimidir. Demokratik toplumdaki birey, ifade özgürlüğünü yalnızca kendisi için değil, kendisi gibi düşünmeyenler için de hak olarak görür ve savunur. Ancak demokrasiyi ortadan kaldırmayı savunan görüşler için bu geçerli olamamakta, toplumlar bu tür girişimler için önlem almaktadırlar.

Her bireyin kendini gerçekleştirme hakkı vardır. Her birey sahip olduğu gizli güçlerini kullanma ve geliştirme hakkına sahiptir. Bunun için gerekli eğitimi görmelidir. İnsan, özüne uygun eğitim görebilirse kendisi mutlu olacak, toplumuna olumlu katkılar yapabilecektir. Bu eğitim, hem evde ana-baba ve öteki aile bireyleri tarafından uygulanan ve toplumsallaşma olarak da adlandırılabilen çocuk yetiştirme biçimlerini, hem de devlet tarafından düzenlenen ve örgün eğitim kurumlarında verilen planlı eğitim sürecini kapsamaktadır.

Demokratik toplumlar çok çeşitli özellikleri olan bireylerden yalnız nitelikli olanlarına değil, tümüne gelişme olanağı verirler. Bu toplumlarda s becerilerin değil, tüm gizilgüçlerin sonuna kadar gelişimine olanak sağlan çalışılır. Böyle bir yaklaşım toplumda çeşitlilik yaratır. Sonuçta, yaratıcı g ortaya çıkıp gelişme olanağı bulacağından bu tür toplumlar beklenmedik koşu daha kolay uyum sağlayabilirler. Demokrasi kendini ifade edebilmeye ol sağlayan bir yaşam biçimi olduğundan, insanlar ilginç düşüncelerini başkala paylaşabilir, varsa yanlışlarını görebilir ve kendilerini geliştirebilirler.

Demokratik toplumlar, vatandaşlarından, kendilerine sağlanmış olan bı olanakların karşılığında şu tutum ve davranışları beklerler:

Her birey kararlarının ve davranışlarının sorumluluğunu taşımalıdır.

bireyin sahip olduğu haklar ve özgürlükler başkalarının hak ve özgürlükle sınırlandırılmıştır. Dünyada her canlı türünün üyeleri birbirleriyle dayan halinde yaşamak zorundadır. Ekolojik denge gereği, her canlı türü başka tü bağımlı olarak yaşamaktadır. Her canlının bir yaşam alanı vardır. Bir canlı türü yaşam alanı başka tür canlıların yaşam alanları tarafından sınırlandırılmakt. Canlılarda kendi yaşam alanlarını genişletmek ve dünya nimetlerinden en düzeyde yararlanmak için savaşıma girme eğilimi vardır. Canlıların kendi ya alanlarını genişletme uğruna başkalarını yok etmeye kalkışmasıyla ortaya ç savaşların sonucu, doğada ya da toplumda her canlı türüne ayrılan yaşam alanları sınırları belirlenmektedir.

İnsan topluluklarında da her bireyin yaşam alanı, başkalarının yaşama hı ve alanıyla belirlenmektedir. Ancak insanların hak ve sorumluluklarına ili sınırların belirlenmesi konusunda değişik toplumların uyguladığı yöntemler farklıdır. Otoriter toplumlarda güçlü kişiler bu konuda tek söz sahibi ve karar ve iken, demokratik toplumlarda otoritenin paylaşılmasının bir sonucu olarak, her b kişisel sınırlarını belirleme kararını kendisi vermek durumundadır. Bu, aslı demokratik toplumlarda bireylere sağlanan özgürlük ve kendini gerçekleştiri olanağının karşılığında yerine getirilmesi gereken bir sorumluluktur.

Bireysel hak ve özgürlüklere sahip olmak, bireyci olmak değildir. Kiş davranışlarının sorumluluğunu almasını bilen bir kimse, toplum kuralları oluşturulması sürecine istekle katılır; ortak yaşamla ilgili kararları, güçlü olduğu düşündüğü başka kişilere bırakmak yerine, bilgi ve deneyimleri ölçüstünde ka sürecine katkıda bulunmaya çalışır. Böylece, sonuçta erişilen karar, her bire

özgür iradesini yansıtır. Bu şekilde alınan kararlara bireyler istekle uyarlar ve uymayanları uyarma görevini üstlenirler.

Demokratik toplumlarda çeşitli gruplar alt kimlikler oluşturabilirler, fakat bunlara tanınan özgürlükler üst kimliğin yani toplum bilincinin oluşmasını engelleyecek düzeyde olamaz. Bireyler belli bir zaman diliminde kendi çıkarlarını savunurken, bazı hakları isterken bunun yakın ve uzak gelecekte ya da yakın çevre ve toplum genelinde yaratacağı etkileri düşünmek durumundadırlar.

Demokratik toplumun bireyi kul değil vatandaşdır. Demokratik toplumlarda bireylerin devletle ilişkileri yasalarla belirlenmiştir. Yasaların yapılmasında her birey hak ve sorumluluk sahibidir. Demokratik toplumun bireyi, toplumda iyi gitmeyen bir şeyler gördüğünde çevresini suçlamadan önce, bu istenmedik durumun ortaya çıkmasında kendi sorumluluk payını düşünür. Sonra da, kendisine tanınan ifade ve örgütlenme özgürlüğünden yararlanarak kendisi gibi düşünenlerle birlikte örgütlenip sorunun çözümü için öneriler geliştirmeye çalışır.

Demokratik toplumun bireyi başkalarının görüşlerine açıktır. Demokratik toplum, kendini ifade özgürlüğünün toplumda fikir zenginliğine yol açacağı, bunun da toplumun gelişmesine katkı sağlayacağı inancına dayanan bir yaşam biçimine sahiptir. Ancak bunun gerçekleşmesi, bireylerin, kendilerine sağlanan “düşünceyi ifade özgürlüğü”nü sağlıklı ve doğru biçimde kullanabilmelerine bağlıdır. Bir konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan düşünce ya da öneri üretmek ve bunu karar sırasında oya dönüştürmek, demokratik toplumun gelişmesi yerine gerilemesine, yönetimin bazı oy sömürgenlerinin eline geçmesine yol açabilmektedir. Kişinin bilgilenmesi, başkalarının düşüncelerine açık olması, ancak öteki insanların birikimlerinden yararlanmaya istekli olması ölçüsünde gerçekleşebilir. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün kullanılabilmesi, başkalarının düşüncelerini açıklama özgürlüklerine saygı duymaya ve bundan yararlanmaya bağlıdır. Her bireyin kendine özgü bir dünya görüşü, bilgi ya da deneyimi olabileceği ve bunun toplum için alınacak kararlarda işe yarar yönleri bulunabileceği sayılıtsı demokrasinin temelini oluşturur.

Demokrasi, dünyada bir anda ortaya çıkmış ve isteyen her toplumun hemen gerçekleştirebileceği bir yönetim ya da yaşam biçimi değildir. Yukarıda değinildiği gibi, insanlık bunu gerçekleştirebilmek için uzun savaşimler vermiştir ve halen de vermektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi bu yolları açmıştır, ama açılan yolda güvenle yürüebilmenin yolu, bireylere demokrasinin gereği olan davranışları

kazandırmak, onları demokrasinin temel ilkelerini benimsemiş özgür kişiler olarak eğitmekten geçmektedir.

Her toplum, kendi bilimsel ve teknolojik gelişme düzeyi ile tutarlı rejimlerle yönetilmektedir. Bireyleri vatandaşlık bilincinden yoksun, gelir dağılımı dengesiz toplumlarda insanları batıl düşüncelere inandırmak ve onları korkutarak yönetmek kolaylaşmaktadır. O halde, bireyleri, kendilerinin olduğu kadar insanların temel haklarını koruma ve savunma misyonuyla yetiştirmek, demokratik eğitimin en önemli hedefi olmalıdır.

Kendini Gerçekleştirme

Eğitim programlarının düzenlenmesinde toplumların insana bakış açısının önemli bir etkendir. İnsan doğasının ne olduğu ve bunun eğitimle değişip değişmeyeceği konusunda çağlar boyunca çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kadavre düşünürler insanı, içinde şeytani barındıran, anti-sosyal, tehlikeli ve bencil bir varlık olarak görmüştür. Bu düşünce, bazı dinlere de egemen olmuştur. İnsanın doğası böyle görülünce, verilecek eğitimin baskıcı olması ve insan iradesini kontrol altına tutmasının gereği savunulmuştur. Psikoloji alanında bu görüşlerin yansımaları, örneğin, Freud'un ortaya attığı psikanalitik kuramda açıkça görmektediriz. Freud psikanalize göre insanda yaşama, varlığını sürdürme ve gelişme güdüsüyle ölüm yani inorganik aslına dönme güdülerini birlikte bulur. Ancak toplumlar, yaşama güdüsünün bir yönü olan cinsel güdüyle, ölüm güdüsünün bir yönü olan saldırgan güdülerinin dışavurumunu engelleyici kuralları koymaktadırlar. Bu kuralları engellenen insanlar enerjilerini toplumca kabul edilen alanlara yönlendirmekte, bilim ve sanat alanlarında ürünler vererek, toplum için yararlı işler yaparak, bu illerini güdülerini yüceltmiş olmaktadır.

Genel olarak insanı kontrol altında tutmayı öngören bu tür görüşleri karşısında, demokratik eğitimin temelini oluşturan insan psikolojisi anlayışları yayılmaktadır. Bu anlayışları temsil eden kuramlar bütünü "İnsancı Psikoloji Ekolü" olarak bilinmektedir. İnsancı psikoloğlara göre insan, özünde toplumsallaşmaya yatkın ve akılcı davranabilen bir varlıktır. İnsan davranışlarını yöneten en önemli güdü *kendini gerçekleştirme* güdüsüdür (Goble, 1972).

İnsan doğasının aslında iyi olduğuna inanan insancı psikoloğlar, bu doğanın elverişli ortamda gelişeceğini ve toplumsallaşma yolunda açılacağını kabul ederler. İnsancı psikoloğlara göre, insanda gelişme için güçlü bir gereksinim vardır. Gelişme güdüsü her canlı gibi insanın da doğal yapısında vardır. İnsan, çevresinde

uyaranlara mekanik olarak tepkide bulunan ve çevresel uyarıcıların ayarlanmasıyla biçimlenecek bir varlık değildir. İnsanın davranışları salt belli bir anda, fizyolojik bir gereksinimin yarattığı gerilimi azaltmak için ortaya çıkan tepkiler değildir. İnsan davranışları, yalnızca gerilimin azaltılması ilkesiyle açıklanamaz. İnsanda yalnızca gereksinimleri giderme ya da gerilimden kurtulma güdüleri değil; gelişme, yeni gereksinimler yaratma ve kendini aşma güdüleri de vardır. Her gereksinimin doyurulması, gereksinimler hiyerarşisinde yeni bir gereksinimin belirmesine yol açar. Bu durumda gerilimden kurtulma ve durağan bir dengeye kavuşma ne olanaklıdır ne de arzulanır. Maslow'a (1968) göre, yoksunluk güdüleri (açlık, susuzluk, cinsellik vb.) aslında gerilimi azaltmayı ve denge kurmayı sağlar. Gelişme güdüleri ise, uzak ve çoğu kez erişilmez hedeflere duyulan ilgide varlığını sürdürür.

İnsancı psikologlara göre, sağlıklı insan, benliğini toplumsal otorite içinde eriten ya da topluma edilgen biçimde uyum gösteren insan değildir; tersine, kendi duygu ve gereksinimleri doğrultusunda hareket eden, sahip olduğu gizilgüçleri gerçekleştirmeye çalışan, bunu yaparken de toplumla ciddi bir çatışmaya düşmeyen insandır. Davranışları yöneten güdü gelişme, özünü bulma, kendini gerçekleştirme güdüsüdür. Kendini gerçekleştirme, bir anlamda gizilgüçleri kullanma demektir. Bu, bir kimsenin ne olmaya elverişli ise, o olabilmek için çabalamasını ifade eder.

Her kişinin doğal donanımı (kahtımla getirdiği gizilgüçleri) kendine özgü olduğundan, gelişme yönündeki davranışları da başkalarınınkinden farklı olacaktır. Örneğin, bir kişi öteki insanları sözle etkileyerek, bir başka kişi resim yaparak, üçüncü bir kişi de sebze-meyve yetiştirerek kendini gerçekleştirebilmektedir.

İnsancı psikologlar, genel olarak beslenme, korunma, türünü sürdürme gibi fizyolojik gereksinimlerin önemini inkar etmezler, hatta bunları temel sayarlar. Bununla birlikte, insanın insan olarak daha üst düzeyde gereksinimleri de olup bunları doyumaya çalıştığını ileri sürerler. Bu üst düzey gereksinimler ise saygı görmek, bilgi edinmek ve güzelliklerden zevk almak gibi salt insana özgü olan gereksinimlerdir. Maslow'un (1970) tümüne *gelişim gereksinimleri* dediği bu yüksek düzeydeki gereksinimler, ancak temel nitelikli gereksinimler doyurulduktan sonra ortaya çıkabilirler. İnsanlar yalnızca fiziksel bakımdan doyuma ulaşmaya ve gelişmeye çalışmazlar. Değerli ve önemli olma arzusu, doğal ve toplumsal olayları anlama merakı, bazen insanda fiziksel varlığı tehlikeye sokacak boyutlara ulaşabilir. Kişi özüne duyduğu saygıyı korumak ve geliştirmek uğruna her türlü sıkıntıya katlanabilir. Bunu gerçekleştirebildiği ölçüde mutlu ve psikolojik bakımdan sağlıklı olur. Aksi durum, saldırganlığa ve rahatsızlığa yol açar.

İnsancı psikologlara göre saldırganlık, insan doğasının asli bir parçadır. İnsanlarda gözlenen kıskançlık, nefret ve saldırganlık gibi yıkıcı istek gerçekte insanların doğal yapısını koruma, özünü geliştirme, sevgi-saygı görme güvenlik içinde yaşama gibi girişim ya da çabaları engellendiği zaman ortaya çıkmaktadır.

Adler (1965), davranışın amacının yalnızca alt düzeydeki gereksinim giderme olmadığı görüşündedir. Ona göre kişi, yaşamının ilk yıllarında çaresiz ve bunun yarattığı küçüklük, değersizlik duygusu içindedir. Bireyin, yaş sorunlarını ele alma biçimi demek olan yaşam tarzının belirlendiği 4-5 yaşları *yaratıcı benlik* ortaya çıkar. Birey bununla yaşamının ilk yıllarında temel duygusal sorunlarını çözer. Sağlıklı çözüm, olabildiğince kusursuzluğa ulaşmak ve kendi gerçekleştirmeye çalışmaktır. Ayrıca, insanda üst düzey amaçlara yönelme eğilimi vardır. Bunlar da, başkalarına karşı bencil olmayan bir ilgi gösterme, işbirlik yapabileme ve grupla özdeşim kurabilme gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır.

Goldstein'a (1965) göre, insan doğasında yaratıcı bir eğilim ve kendi gerçekleştirme yönelimi vardır. Açlığı giderme, cinsel ilişki, başarı kazanma güdüler bu temel ve egemen güdünün çeşitli görünümleridir. Belli bir gereksinim giderilmesi, organizmanın kendini gerçekleştirmesi için önkoşul olduğu zaman sıralara geçer; gereksinim karşılanıp da gerilim azalınca, kişi o gereksinim yönünde kendini gerçekleştirmiş olur. Başka bir deyişle, kendini gerçekleştirme, tüm canlılar için evrensel bir eğilimdir. İçinde yaşadığımız çevrenin koşulları, kendi gerçekleştirme için ortam ve olanak sağlayabilir ya da bazı alanlarda bu eğilim önünü kesebilir. Eğer organizmanın amaçlarıyla çevrenin gerçekleri arasında aykırılık fazlaysa, organizma bazı amaçlarından vazgeçip kendini daha alt düzeyde gerçekleştirme yoluna gidebilir.

Toplumsal gereksinimlerin insanlar için biyolojik gereksinimlerden daha önemli olduğunu savunan Fromm'a (1973) göre, bir gruba ait olma, biyolojik gereksinimlerin baskısını aşıp yaratıcı bir varlık haline gelme, kendine özgü bir kimlik kazanma gibi gereksinimler insan davranışlarının belirleyicilerinden değildir. İnsan doğasında bireyselleşme ve bağımsızlığa kavuşma yönünde güçlü bir eğilim vardır. İnsan, yaşamının ilk yıllarında gereksinimlerini karşılayan çevresine karşı bağımlılık geliştirir. Ancak büyüdükçe bu çevreden kopup kişiliğini kanıtlama ister. İnsan, bireyselliğini kazandıkça çevre desteğinden yoksun kalır. Bu da onu kendini yalnız hissetmesine yol açar. İnsan yalnızlıktan kurtulmak için çoğu zaman toplumsal otoriteye boyun eğer, hatta diktatörler bile yaratır. Fromm'a göre, gelmiş geçmiş insan topluluklarından hiçbiri, bağımlılık ve bireyselleşme yolunda kişiyi

karşılaştığı çatışmaya yeterli çözüm getirememiştir. Ancak insanı merkez alan toplumsal bir yaşam biçimi, kişiye dayanışma içinde bireyselliğini kanıtlayıcı olanağı verir

Kendini gerçekleştirme Rogers'a (1961) göre de toplumsal evrimin son hedefidir. Rogers, kendini gerçekleştirmeyi, "bireyin sahip olduğu kapasiteyi tam kullanması" olarak tanımlamaktadır. Rogers'a (1959) göre, kendini gerçekleştiren insanların en belirgin özelliği duygu ve yaşantılarının farkında olmaları, onları çarpıtma ya da bastırma gereği duymadan, oldukları gibi algılamalarıdır. Bu, kendini (özünü) kabul demektir. Kendini kabul eden kişiler başkalarını da kabul etmeye yatkın olan kimselerdir. Kendi organizmasından gelen uyarıcılara sansür uygulama gereği duymayan insanlar, başkalarını tanıma ve anlamaya da istekli olacaklardır.

Kendini Gerçekleştiren İnsanların Özellikleri

Maslow, kendini gerçekleştirme kavramına ampirik olarak yaklaşmış, geçmişte ve günümüzde yaşayan seçkin kişiler üzerinde klinik yöntemle yürüttüğü derinliğine incelemeler sonucunda, kendini gerçekleştiren insanlarda gözlediği en önemli özellikleri şöyle belirlemiştir:

Gerçeği olduğu gibi algılayabilme. Kendini gerçekleştiren insanlar istek, arzu, beklenti ve korkuların etkisi altında olmadan nesne, olay ve duyguları oldukları gibi algılayabilirler. Dahası, bu insanlar soyut ve kalıplaşmış yargılardan çok somut, taze ve özel yaşantılara önem verirler.

Gerçeği olduğu gibi algılayabilme, kişinin kendi bedeninden gelen her türlü uyarıcıyı (korku, nefret, sevgi vb.) çarpıtmadan, ayıklamadan, sansüre tabi tutmadan algılaması demektir. Yaşantılara açık olan insan geçmişte yaşanan bir olayı, iç organlarından gelen acı ve haz gibi uyarımları tam olarak yaşayabilir; onları korkmadan bilinç düzeyine getirebilir. Yaşantılara açık kişi, gerçeği olduğu gibi algılayabilir; olanı olduğu gibi görür, yoksa olmasını istediği gibi değil. Çevreyi, toplumsal-siyasal olayları ve insanları istek, ümit, beklenti, korku ve önyargı gibi duygulardan etkilenmeden algılayabilir. Bunun tersi ise savunma halidir. Savunucu kişi, yaşantılarının bir kısmına, halen sahip olduğu benlik algısına uygun düşmediği için, kendini kapatabilir ya da onları değiştirerek ve benlik algısına uyacak biçimde çarpıtarak algılayabilir.

Gerçeği algılamada rahat olan insanlar bir toplumsal olayı değerlendirirken, kesin bir yargıya varmadan ya da başkalarının ürettikleri yargıları benimsemeden

önce olay hakkında olabildiğince birinci elden, zengin ve doğru bilgi edinme çalışırlar. Bu özelliğe sahip kişiler, olay hakkında yeterince bilgi edinememişler geçici olarak esnek ve değışime aday yargılara varabilirler; fakat doğruluğund emin oldukları yeterli bilgiyi edinmedikçe, yargılarını kesinleştirmekten kaçınırlar

İnsanlığın sorunlarıyla ilgilenme. Kendini gerçekleştiren kişi, mutlu doygun olduğı için ilgisi kendi dışına da yönelmiş olup, insanlığı rahatsız ed sorunların çözümüyle ilgilenir. Olanakları ölçüsünde, yakın çevresindeki insanlar sıkıntılarını gidermeye çalışır. İnsanları, kendi yoksunluk güdülerinin doyum ara olarak görmez ve kişisel amaçlarına ulaşmak için kullanmaz.

Kendine yeterli olma. Kendini gerçekleştiren kişi sorunlarını öncelikle ken başına çözmeye çabalar, felaketleri sabırla karşılayabilir, yakılmaz, sakin davran başkalarının yardım ve desteğine aşırı bağımlı değıldir. Güçlükler karşısında ön kendisi çaba gösterir, gücü yetmiyorsa yardım ister.

Özgür ve özerk olabilme. Hem ailede verilen terbiye, hem de okullarda eğitimin amacı, bireyi topluma uyum sağlayabilecek biçimde yetiştirmektir. Çağd; demokratik toplumlarda bireylerin güçlü bir öndere, dinsel ya da siyasal bir lider mutlak bağımlılığı istenmeyen bir durumdur. Bireylerin özerk olması/davranma ise istendik bir kişilik özelliğidir. Demokratik eğitim sürecinde bireylerin özer kişiler olabilmesi için gereken etkiler yapılmaya çalışılır.

Özerk insanların oluşturduğu toplumlarda bireylerin her biri ötekileri değer varlıklar olarak görürler. Her birey, başkasının olmak istediğı gibi olmasına izi verir; başkalarını kendine benzetmeye çalışmaz ya da kendisi gibi düşünüy davranmaya zorlamaz. Özerk bireyler her ne kadar eş, arkadaş, komşu git toplumsal ilişkileri sürdüreceğı kişileri kendine benzeyenler arasından seçme eğilim gösterebilir de, başka insanların duygu, düşünce ve davranışlarında özgür olm haklarına saygı duyarlar ve kendileri gibi düşünmeyenleri de saygıya değer kişiler olarak görürler.

İnsanlar bazen herkesin kendileri gibi düşünüy davrandığı bir toplumd; yaşamak isterler ve bundan mutlu olacaklarını sanırlar. Oysa insan doğasında hen alışılmışı koruma ve bu yolla rahat etme, hem de yeni ve değışik ortamlard; bulunma ve çeşitli yönlerden uyarılma gereksinimi vardır. Çelişik gibi görünen bu iki gereksinim, aslında insanların hem kararlılıkla kimliklerini korumalarına hem de yenilikleri keşfederek gelişmelerine olanak vermektedir. Başka insanların özgürlüklerine saygı duyma, onların özerkliğini koruma hakkını savunma, her

zaman kolay bir iş değildir. Bunu sağlamanın yolu, önce her bireyin kendi özgürlüğünü yaşaması ve gerçek anlamda özerk bir kişi olmasından geçer.

Bireyselliği ve biricikliği koruma. Başkalarının bireyselliğine saygı duyma davranışının temelinde o insanların her birini kendine özgü, biricik varlıklar olarak görme anlayışı yatar. Birey, yalnızca toplum tarafından benimsenen özellikleriyle değil, istenmeyen özelliklere de sahip bir bütün olarak kabul edilir. İnsan özellikleri doğanın yarattığı bir olgudur. Bunlardan bazıları belirli yerlerde ve dönemlerde istenmedik özellikler olarak bastırılır, bazıları da toplumu geliştirici özellikler olarak desteklenir. Belli bir dönemde topluma yararlı olmadığı için bastırılan eğilim ve özelliklerin alanı çok genişletildiğinde, o toplumun değişen koşullara uyumunu sağlayacak davranış çeşitliliği öldürülmüş olur. Böyle bir sınırlama girişiminin kapsamı geniş tutulduğunda, her birey başkasının gelişimini kendi çıkarları açısından sınırlamaya kalkışabilir. Bu da, herkesin kendini gerçekleştirme olanağından yoksun kalmasına yol açar. Buna en sert önlemleri alan diktatörlerin kendileri de dahildir.

İnsanlıkla özdeşim kurabilme. Kendini gerçekleştiren insanın bir başka özelliği de, insanlarla ilişkilerinde toplumsal sınıf, ırk, cinsiyet, dil, inanç, etnik köken ayrımı yapmadan herkese saygı duymak ve kişiliğine uyan herkesle dost olabilmektir. Böyle bir insan, yaş ya da konum bakımından kendisinden aşağıda olan kişilerden de mutlaka bir şey öğrenilebileceğine inanır. İnsanlıkla özdeşim, bir anlamda “ben” kavramının yalnız kişinin kendini, yakın akraba ve arkadaşlarını değil, tüm insanlığı kapsayacak biçimde genişlemesidir. Bunun anlamı, kişinin, tüm insanlığın sorunları ve başarılarıyla ilgilenmesi hak ve özgürlüklerini elinden geldiği kadar savunmasıdır.

Kültürlenmeye karşı direnebilme. Kendini gerçekleştiren insanlar kültürel etkileri hemen kabul etmez, her söylenene inanmaz, başkalarının benimsediği fikirleri kendi değer süzgecinden geçirmeden benimsemez, çevreye uymaya çok önem vermez, giyimde modayı, düşünce yaşamında yeni akımları hemen ve yakından izleme zorunluluğu duymazlar.

Görüldüğü gibi, insancı psikologların tümü, özgürlüğün hem bireysel hem toplumsal mutluluğa götürülen tek ve gerçek yol olduğu inancındadırlar. Kendini gerçekleştirmiş insan, olgun insandır. Bu insan yalnız kendisini düşünmez, öteki insanları kucaklar; canlı ve cansız doğayı sever, çevresindekilerle bütünleşir ve birlikte gelişme ya da daha iyiye gitmeye çabalar. Bunlar olmadan, bireyin kendini gerçekleştirdiğini söylemek zordur.

Eğitim ve Kendini Gerçekleştirme İlişkisi

Kendini gerçekleştirmeyle ilgili olarak buraya kadar yapılan açıklama genelde psikoloji kokenlidir. Ancak felsefeciler de bu kavramla çok yakını ilgilenmişler, hatta bazı eğitim felsefesi akımlarını bile geliştirmişlerdir. rneğ eğitimde öğrencinin kendini özgürce ifade etmesine ve öğretilecek konuların ya kullanılacak ğretim yöntemlerinin belirlenmesinde çocuğun doğasını yansı eğilimlere öncelik verilmesini savunan görüşler, demokratik eğitimin nclerinci sayılan Rousseau tarafından dile getirilmiş ve sonraki yıllarda Pestalozzi'yi okullarında uygulananmıştır.

Felsefe tarihinde *Natüralizm* olarak adlandırılan bu görüşlere göre, eğit hedeflerinin kaynağını "doğayı anlama" oluşturmalıdır. İnsan doğayı duyuyla anlayabilir. İnsanı disiplin altına alarak eğitime görüşüne karşı ık Rousseau, ğrenen kişinin, eğitim sürecinde bir egemenin belirlediği bilgi, tutum becerileri zorlayıcı yöntemlerle ve edilgen bir konumda öğrenmesinden çok, süreç kendisinin söz sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Rousseau'ya göre öğrenen ortamında, kendisinin egemeni olan ğrenci yaptıklarından doğacak sorumluluğu kabul edecektir. İnsanın doğasında kendini sevmeye, saygınlık oluşturma ve onuru koruma eğilimi vardır. Kendini geliştirme eğilimi olarak da adlandırılan bu eğilim ortak toplumsal değerlerin gelişmesi ve insanların birbirlerini denetleme gereğin temelinin oluşturmuştur (Aktaran: Gutek, 1997).

Rousseau, *Emile* adlı yapıtında, doğal bir çevrede, sevgi yüklü bir yaklaşım eğitilen çocuğun kendini, doğayı ve toplumu nasıl bağımsız biçimde tanıyı öğrendiğini anlatmaktadır. Çocuğun oşkulu merakını öğrenmenin merkezine alan Rousseau, bu dönemin olabildiğince doyasıya yaşanması gerektiği inancındadır. B nedenle, bir çok Őeyi kısa sürede öğretip çocuğu bir an önce, yerleşik kuralları düşünen ve davranan bir yetişkin yapmaya kalkışmak doğru değildir. Eğitime çocuğu doğal çevrede, onun doğasıyla sürekli ilişki halinde eğitmeli, o güne kada oluşturulan bilgileri ezber yoluyla çocuğun kafasına yerleştirmeye kalkışmamalıdır. Eğitimci, yalnızca temel çerçevenin çizilmesinde, öğrenme kaynakları hakkında çocukların yönlendirilmesinde rehber rolünü oynamalı; onların kendi geçirdikleri yaşantılar ya da gözledikleri olguları değerlendirmelerine ve bunları sistemli bilgi haline getirmelerine yardımcı olmalıdır (Aktaran: Gutek, 1997).

Felsefede *pragmatik* yaklaşımın temsilcilerinden olan Dewey (1966) da eğitimde çocuğu özgürlük tanınmanın ve onun yaratıcı gücüne dayanmanın gereğin

savunmuştur. Dewey'e göre okul, toplumun küçük bir örneği, çocuğu topluma hazırlayan, ona haklarını nasıl kullanacağını ve sorumluluklarının neler olduğunu öğreten, özel olarak düzenlenmiş toplumsal bir çevredir. Bunun başarılabilmesi için okulun demokratik ilkelere göre düzenlenmesi gerekir.

Dewey, eğitim programları hazırlanırken, öğrencilerin ilgilerine ve öğrenmek istedikleri konulara karşı duyarlı davranılması gerektiğini ileri sürmüştür. Başka bir deyişle, Dewey, çocukların bilgiyi yaparak-yaşayarak öğrenmeleri durumunda, öğrenilenlerin daha işlevsel ve kalıcı olacağı görüşündedir.

Dewey, doğacı görüşün etkisi altında kalmış olmakla birlikte, doğacılardan daha gerçekçi bir eğitim görüşü ortaya koymuştur. Dewey, felsefede yararcılık olarak bilinen görüşü benimsemiş bir düşünür/egitimci olarak, herhangi bir düşünce ya da davranışın doğruluk ölçütünün, uygulamada gözlenen işlevselliği olduğu inancındadır. Çocuğa, gelecekte ne işe yarayacağı belli olmayan bilgi yığınlarını ezberletmek yerine, yaparken düşünmeyi öğretmek gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre, bir düşünme ürünü eyleme dönmüşmedikçe, bir eylem uygulamada yararı kanıtlanmadıkça değerli sayılmaz.

Dewey'e göre, birey çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim süreci boyunca kişi bazı engellerle karşılaşır ve bunları aşmak için belirli bir sorun çözme yöntemini kullanır. Bu yöntem kısaca şu basamaklardan oluşur:

1. Kişinin daha önce karşılaşmadığı belirsiz bir durumla karşılaşması ve bir güçlük ya da sıkıntı hissetmesi;
2. Güçlük durumunun nereden kaynaklandığının tanımlanması;
3. Sorunu çözecek ve güçlüğü giderecek yol ve araçların düşünülmesi;
4. Güçlüğü gidereceği düşünülen davranış seçeneklerinin belirlenmesi;
5. Seçeneklerin denenmesi ve her seçeneğin sonuca götürme olasılığının irdelenmesi;
6. İstenen sonuca götüren seçeneğin benimsenmesi, hiçbir seçenek işe yaramamışsa sürece yeniden başlanması.

Her birey, bu bilimsel yöntemi uygulama yeteneğine sahiptir. Öğrenme ortamlarında her birey karşılaştığı sorunların çözümünde bu yöntemi kullanmaya özendirilmelidir. Eğitim programlarının, kültürün birikmiş içeriğini genç kuşaklara aktarır onların kültürel değerleri ve bunların kaynaklarını öğrenmelerine yardımcı olacak şekilde düzenlendiği doğrudur. Ancak eğitimin tek hedefi, eski sorunlara bulunmuş eski yanıtları genç kuşaklara aktarmak değildir. Eğitim, bir yandan

varolan durumu koruyup yeni kuşaklara benimsetmeye çalışırken, bir yandan onların karşılaştığı sorunlara yeni çözümler bulmaları için bilimsel denemeci dayalı sorun çözme ya da akıl yürütme yöntemi konusunda gerekli yeterlik kazanmaları ve bu yolla toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirmelerine önem vermeli.

Demokratik Davranışların Kazandırılması

Ertürk (1984) eğitimi, bireylerde kendi yaşantıları yoluyla istendik yö davranışlar geliştirme süreci olarak tanımlamaktadır. Hangi davranışların istenilen hangilerinin istenmediği olduğunu ise, toplumun ortak değerleri ve gereksinim belirlemektedir. Her ülke, kendi toplumunun değerlerini benimseyecek birey eğitim yoluyla yetiştirmeyi görev edinmiştir. Bir başka deyişle, eğitim, toplu yansıtan bir süreçtir. Eğer toplumda demokratik değerler ve davranışlar yeteri ödüllendirilmiyorsa, bunlar okullarda kazandırılmadığı gibi, bir şekilde geliştirilen davranışlar da örtük kalmaya ya da sönmeye mahkumdur. O halde diyebiliriz ki, eğer bir toplum demokrasiyi yaşam biçimi olarak benimseme yolunda geliş gösteriyorsa, okul bu tür yaşam biçiminin uygulandığı bir laboratuvar olmalı, orada demokratik davranışları geliştirici ortamlar oluşturulmalıdır.

Okullarımızda demokrasi eğitiminin amacı, demokratikleşme çabasında o Türk toplumuna bu değer ve davranışları kazanmış bireyler yetiştirmektir. Bu genel amaç, şu alt amaçlara erişmekle gerçekleştirilebilir:

- Irk, din, cinsiyet, toplumsal sınıf vb. ayırımı yapmadan her insanı değer bulma;
- Başkalarını etkin bir biçimde, önyargılardan arınık olarak dinleyebilme;
- Başkalarını anlamaya çalışma;
- Görüş ve isteklerini başkalarına saygılı bir yaklaşımla anlatabilme;
- Benimsemediği düşünce ve istekleri olan insanlarla geçinebilme;
- Ortak sorunların çözümü için başkalarıyla etkin işbirliği yapabilme;
- Karar sürecine etkin olarak katılma;
- Benimsemediği kararların değiştirilmesi için çalışma, ama değişince kadar uyma;
- Başkalarının haklarına saldırı olduğunda bunu yapanlara karşı çıkma;
- Eleştiriye açık olma ve bunu bir gelişme fırsatı sayma;
- Başkalarını eleştirirken kırıcı değil, yapıcı olma;
- Davranışlarının sonuçlarını görebilme ve sorumluluğunu alabilme.

Yukarıda açıklanan demokratik davranışların bazıları bilişsel alana ilişkin bilgi ve kavramların, bazıları da duyuşsal alanla ilgili tutumların yansımasıdır. Demokrasi, insan haklarına saygı, vatandaşlık hak ve görevleri konusunda bilgi verme geleneksel olarak eğitim kurumlarımızda yaygın olan bir yöntemdir. Birkaç yıldan beri öğretim programlarına insan hakları ve felsefe gibi zorunlu dersler konmasıyla, insan haklarına daha duyarlı bireyler yetiştirilebileceği görüşü Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri tarafından savunulmakta ve bu konuda uygulamaya da geçilmiş bulunmaktadır.

Ne var ki, yükseköğrenim görmüş ve demokrasiyle ilgili nice dersler almış kimselerin arasında demokrasinin içeriği konusunda bir anlaşma olmadığı gibi, bazen aykırı davranışların bu “bilgili” diye kabul edilen kişilerce sergilendiği de gözlenmektedir. Bu olgu, insanların demokrasi kavramına bir doğa olgusuna olduğu gibi duygulardan arınık olarak yaklaşamamalarından ileri gelmektedir. Demokrasi bilinci ve insan haklarına saygı, gerçekte insanın kendini terbiye etmesi, arzu ve dürtülerini denetleyebilmesi, kısacası insanın kaba güdülerini denetim altında tutması gibi gerçekleştirilmesi çok yönlü uyarım ve pekiştirme gerektiren duyuşsal hedeflerdir.

Demokrasi eğitiminin temel amacı, demokratik davranışları kazandırmaktır. Ancak, bunun başarılması çok kolay değildir ve özünde bir tutum değiştirme işidir. Başka bir deyişle, insan haklarına saygılı olmak, genelde tutum dediğimiz duyuşsal yönümüzle ilgilidir. Bloom ve arkadaşları (1956), eğitim amaçlarını sınıflandırırken tutumlarla ilgili davranışları *Duyuşsal Alan* başlığı altında toplamışlardır. Söz konusu sınıflamanın bu bölümü, değerlerin/inançların geliştirilmesi ve içselleştirilmesi aşamalarında kendini gösterir. Bu aşamalar kısaca şunlardır:

Birincisi, *Alma* (Receiving) düzeyidir. Bu düzeyde öğrenci belli olguların ve uyarıcıların varlığından haberi olur. Örneğin, çok temel bir insan hakkı olan düşündüğünü söyleme özgürlüğü konusunda bir konuşmayı dinlemeye açık olmak “alma” düzeyinde bir davranıştır.

İkincisi, *Tepki gösterme* (Responding) düzeyidir. Bu basamakta, edilgen bir kabulün çok ötesinde, bir olgu ya da etkinlikle ilgilenme söz konusudur. Örneğin, bir önceki basamakta öğrenci bir kimsenin sözlerini kesmeden dinler ama bu basamakta bunu isteyerek ya da bilinçli olarak yapar.

Üçüncüsü, *Değer verme* (Valuing) düzeyidir. Bu davranış, belirli bir şeyin, olgunun ya da davranışın kişi için önem ve değer taşıdığını gösterir. Bu aşamada

birey, insanlara düşüncelerini söyleme ve kendilerini ifade etme hakkını tanır, hakka saygı duyar ve onu herkes için savunur.

Dördüncüsü, *Düzenleme* (Organization) düzeyidir. Bu aşamada değerle bir sistem halinde örgütlenmesine gerek duyulur ve değerler kendi içinde tutarlı da uyumlu bir bütün olarak kaynaştırılır. Gerçekte bu bir yaşam felsefesinin orta çıkışıdır. Bu aşamada, kişi düşündüğünü söyleme ve kendini ifade edebili özgürlüğünü kavramlaştırır ve bu değerın öteki değerlerle ilişkisini açıkça belirler.

Beşincisi, *Nitelik kazanma* (Characterization) düzeyidir. Bu aşamada ya da karmaşık olan bir değer, kişinin niteliğini oluşturmuştur. Kişi artık değ sistemiyle tutarlı olarak davranır ve düşündüğünü söyleme özgürlüğünün süre savunucusu olur. Dahası, savunduğu değerler bireyin kendi kişiliğinin ayrılmaz l parçası haline gelir.

Türk Milli Eğitiminin amaçları demokratik davranışlarla ilgili beklentik içermeye yeterli görünmektedir. Ancak sistemin uygulamada başarılı olduğunu söylemek zordur. Bu başarısızlığın temel nedeni uygulanan öğretim yöntemlerid Okullarımızda ucuz eğitimin geleneksel yöntemi düzenlatımdır. Bu yöntem, bil edindirme ya da ezberletme konusunda etkili olmakla birlikte, bellenen bilgile davranışa dönüştürmede etkisiz kalmaktadır. Öte yandan, ders kitaplarında insa haklarıyla ilgili konulara epeyce yer ayrıldığı söylenebilir. Sosyoloji , tarih, felse derslerinde ele alınan eşitlik, kölelik, kast sistemi, düşünce ve inançlara uygulana baskılar, emperyalizm, savaşlarda işlenen suçlar, barışı korumak için geliştirile örgütler, toplumsal hakları almak için verilen mücadeleler öğrencileri insa haklarına duyarlı yapabilecek konulardır. Ancak bu derslerde başarı, öğretilenle bellemenin ötesine gidip, hedeflenen davranışları istenilen düzeyde geliştirmek sağlanabilir. Aynı şekilde, ahlak eğitimi için öğretim programına doğrudan bu ac taşıyan bir dersin konulmuş olması da, insanlarımızın birbirlerine saygılı bireyle olarak yetişmeleri için yeterli olamamıştır. Esasen, demokratik değerler ya d davranışlar, bir ders konusu olmaktan çok, okul kültürünün bütünlüğü içind kazandırılabilircek yeterlikler olarak görülmelidir. Bu nedenle, demokrasi eğitimind başarılı olmak için geleneksel yaklaşımların dışında başka tekniklerin bulunması v uygulanması gereklidir.

Demokratik Eğitimin İlkeleri

Demokratik eğitimin okullarımızda etkili olabilmesi için şu temel ilkeleri benimsenmesi ve uygulanması yerinde olacaktır:

- Demokrasiyle ilgili kavram, ilke ve tutumların kazandırılmasında, konu yalnızca vatandaş–devlet ilişkileriyle sınırlandırılmamalı; bunun bir yaşam biçimi olarak tüm insan ilişkilerini yöneten değerler bütünü olduğu kabul edilmeli, programlar bu anlayışla hazırlanmalıdır.
- Konuyla ilgili davranışların geliştirilmesi, sınıf içi etkinliklerle ya da belli derslerle sınırlı tutulmamalı; her ortamda ve fırsatta olumlu davranışların pekiştirilmesine özen gösterilmelidir. Eğitim ortamlarında içi boş ya da soyut kavramların ezberletilmesi yerine, yaşayarak öğrenmeye ağırlık verilmelidir.
- Okul demokratik ilkelerle işleyen bir kurum olmalı, öğrencilere her fırsatta uygun rol modelleri sunulmalıdır. Bunun için de, demokratik tutumları benimsemiş ve kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiş öğretmenlerin oynayacağı rolün önemi vurgulanmalıdır.
- Demokratik eğitimde öğretmenlere önemli sorumluluklar verilmeli, her öğretmenin bu eğitim hedeflerini gerçekleştirmede rolü olduğu kabul edilmelidir.
- Demokrasiyle ilgili bilgi ve kavramları edinme, bilişsel yetenekle ilgilidir. Ancak bunları öğrenme isteği, benimseme düzeyi ve insan ilişkilerine doğru biçimde yansıtma becerisinin kazanılması, uygun bir kişilik zemini gerektirmektedir. Böyle bir zeminin hazırlanması *kişilik eğitimi* yoluyla gerçekleştirilebilir. Bu da öğretmenin temel eğitsel işlevleri arasında yer almaktadır. Ancak öğretmenin çözemediği sorunlar için mutlaka okuldaki uzmanların yardımına başvurulmalıdır.
- Demokratik yaşamın gerektirdiği kişilik özelliklerinin kazandırılmasına çok erken yaşlarda başlanmalıdır.

Demokratik yaşamda insanların başarması gereken en önemli gelişim görevi, Freud'un deyimiyle söylersek, egosunu güçlendirmektir. Egosu güçlü olan bireyler toplum kurallarını çiğnemenin ve başka insanlara zarar vermeden isteklerini karşılamanın yollarını bulurlar ve bunu da bir tür toplumsal akıl yürütme gücüyle başarırlar. Böyle bir akıl yürütme gücüne sahip olan insanların dünyası, yalnızca yakınları ya da kendisi gibi düşünen kişileri değil, daha geniş insan topluluklarını ve giderek tüm insanlığı kapsar.

Sınıfta Demokrasi İçin Yöntemler

Eğitim sistemimizin öğrenciyi ezberlemeye zorunlu kıldığı, bunun öğrenciyi öğretmene aşırı derecede bağımlı hale getirdiği, düşünme, sorgulama, kullanma güçlerini törpülediği birçok kişi tarafından dile getirilen yakınlama Ezbere dayalı eğitim, bir anlamda ucuza getirilen eğitimidir. Ancak sonuçları dik alındığında, bu ucuz eğitimin kalıcı etkilerinin aslında çok pahalı olduğu görülmektedir. Yeni yüzyılın insanı, kendi aklını kullanabilen insan olmalıdır. Eylemlerini gerçekleştirebilmek için eğitimde aklı kullanma olanaklarını sağlayan yöntemler yaygın biçimde kullanmak gerekir. Bunlardan bazıları, kısa açıklama ve örnekler aşağıda tartışılmıştır. Daha somut ve ayrıntılı bilgi için bu amaçla hazırlanmış kaynaklara başvurulabilir (Gordon, 1998; Gürkaynak, Gözütok, Akipek, B. Erhürman, & Uluç, 1998; McWhirter & Acar, 1998).

Derlerde Tartışma Yapmak

Öğrencilerini, akıl yürütme güçlerini kullanmaya özendirmek isteyen öğretmen öncelikle işleyeceği konuya karşı öğrencinin merakını uyandıracak çalışmalar yapmalıdır; bu amaçla, onlara konuyla ilgili gözlemler yapma görevi verilebilir ya da geçmişte yaptıkları gözlemlerini dile getirmeye teşvik edilebilir. Öğrencinin ilgisini uyandırarak öğretmek, öğrenciye duyulan saygının bir ifadesidir.

Öğrenci soru sormaya, karşı görüşü varsa ifade etmeye ve tartışmaya özendirilmelidir. Bu yöntem, hemen her ders için geçerli ise de, özellikle sosyal bilim alanları için daha uygun gibi görünmektedir. Bir öğretmen, öğrencileri başarılarını değerlendirirken yalnızca kazandırdığı bilgileri değil, eleştirel düşünme becerilerini de dikkate almalıdır. Öğrencinin sınıfta tartışma konusu ortaya atması bir olaya farklı açılardan bakabilmesi, öğretilenleri sorgulaması, bilgiyi genişletmesi mutlaka desteklenip pekiştirilmelidir. Eğer öğrenciler bu nitelikler açısından değerlendirildiklerini bilirlerse, istenen davranışları gösterebilmek için gizil güçleri harekete geçirirler.

Seçme-Seçilme Yaşantısı Sağlamak

Sınıf temsilcisi, eğitsel kol yöneticiliği, öğrenci derneği başkanlığı gibi görevlere seçilmek için öğrencilere kampanyalar düzenleme, kendilerini tanıtmaları düşüncelerini açıklama, arkadaşlarını ikna etme olanakları verilmelidir. Böylece uygulamada, şu konulara dikkat edilmesi yerinde olacaktır:

- Aday olanlardan çok, seçmen konumundakilerin davranışları üzerinde durulmalıdır.
- Seçmenler, duygusal davranmak yerine adayları kişisel yeterliklerine göre değerlendirmeleri için uyarılmalıdır.
- Oylamaya katılanların, seçilen kişi ya da kişilerin çalışmalarını yakından izleme gereğini duymaları vurgulanmalıdır.

Kendi sınıf ya da okullarında seçtikleri kişilerin vaatlerini ne derece yerine getirdiğini araştırma alışkanlığı geliştiren öğrenciler, gelecekte büyük olasılıkla çok daha önemli işleri yürütmek üzere seçtikleri kişileri de aynı biçimde denetleme gereği duyacaklardır. Böylece, toplumda etkili olan baskı gruplarının ağırlığı ve önemi artacaktır.

Karar Verme Becerilerini Geliştirmek

Okul da ya da sınıfta disiplinin sağlanması, bazılarının kopya çekerek not almasının önlenmesi, çevrenin korunması, sınıfta gürültünün azaltılması gibi konularda okulun kural ve yönetmeliklerini uygulamakla yetinmeyip, bu konuda yeni kararlar almak ya da önceden alınan kararları geliştirmek için grup tartışmaları düzenlenmelidir. Bu toplantılarda;

- Öğrenciler düşüncelerini ifade etmeye özendirilmelidir.
- Şikayetler tahtanın bir yanına, bunları giderecek öneriler öteki tarafına yazılmalıdır.
- Her öneri sahibinin kendi önerisini savunması, gerekçelerini belirtmesi istenmelidir. Birbirinin aynı olan fakat farklı sözcüklerle ifade edilen öneriler, anlamı bozmamak kaydıyla gruplanıp liste sadeleştirilmelidir.
- Her öneriye katılanların sayısı çeteleyle gösterilmelidir.
- Grup üyeleri, her önerinin uygulamaya konabilme olasılığı ve uygulandığı zaman yaratabileceği sorunlar üzerinde düşünce üretip ifade etmeye teşvik edilmelidir.
- Seçeneklerin tümü oya sunulmalı, en çok oy alan önerinin benimsenip uygulanması istenmelidir.

Sakıncalı bir önerinin, grubun çoğunluğu tarafından benimsenmesi halinde, eğer büyük zararlar yaratmayacaksa, bir süre uygulanmasına ve öğrencilerin kendi kararlarının sonuçlarını görmelerine olanak sağlanabilir.

Karar verme becerilerini geliştirmek için öğrencilere, karar verme son karşısında yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda da alıştırma yaptırılabilir. Karar verme eğitiminde arkadaş, giysi, ders, kitap, etkinlik ya meslek seçme sorunu örnek alınarak öğrencilere sistematik karar verme süreci basamakları ğretilebilir. Karar vermeden önce sistemli biçimde araştırma yapı seçenekleri irdeleme, çeşitli yaklaşımları sınaama, bağımsız davranma ve veri karardan hoşnut olmasını bilme bu eğitimde gerçekleştirilmeye çalışılan başlı hedefler olmalıdır.

Karşıt Görüşlere Yer Vermek

Bir görüş hakkında kesin kararı vermeden önce o görüşün lehinde aleyhinde konuşanlardan kanıt isteme tutum ve alışkanlığını geliştirme, demokra toplumun bireylerini yetiştirmede dikkate alınacak önemli bir noktadır. Bu hed gerçekleştirmek için toplumda tartışılan konulardan biri seçilebilir ve ğrencilerd bir görüşü belli bir grubun, karşıt görüşü başka bir grubun savunması istenebilir. Bunun için;

- Konunun niteliği göz önüne alınarak, hazırlanma süresi verilmelidir.
- Bu süre içinde öğrencilere kaynaklara erişimde yardım edilmelidir.
- Eğer tartışma sınıf ortamında yapılacaksa yeterli zaman ayrılmalıdır.
- Konuların seçimine zen gösterilmeli, yanlış genellemelere gidilme önlenmelidir.
- Grupların tartışmayı ciddi bir çatışma haline dönüştürmelerine olanak verilmemelidir.

Aşağıda karşıt görüşlerin kolayca savunulabileceği baız konular örnek olarak verilmiştir. Bunlara başka konularda eklenebilir. nemli olan bu konularda mutlak doğrular aramak ya da alternatif görüşleri yadsımak değildir. Konular tartışılırken çok yönlü fikir edinmeye önem verilmelidir.

- Eğitim devletin işidir/Eğitim zel sektöre devredilmelidir.
- Okulda dersler belli saatlerde yapılmalıdır/Dersler belli saatlerle sınırlanmamalıdır.
- Kadınlar tüm meslek alanlarında başarılı olabilir/Kadınlar baız meslekleri başaramazlar.

Tartışma yapılırken öğrenciler iki grup olarak ktrsde yerlerini alırlar ve sırayla görüşlerini, kendilerine ayrılan zamanda savunurlar. Öteki ğrencileri

görevi, konuşmacıların kendi görüşlerini kabul ettirmek için ileri sürdükleri gerekçeleri saptamak ve bunların ne ölçüde nesnel ya da ikna edici olduklarını değerlendirmektir.

Konuşmaların tümü bittikten sonra, dinleyicilerin, her iki grubun sözcülerinin konuşmalarında saptadıkları gerekçeler ya da kanıtlar toplanır, tahtaya yazılır, yoğunlukları belirtilir. Gerekçe ya da kanıt olarak saptanan ifadelerin her birinin, ne derece nesnel, doğru ve geçerli olduğunu tüm grubun irdelemesi istenir. Sonuçta her kanıt için belli bir puan ya da not verilir. En fazla not alan grup en geçerli kanıtları ileri sürmüş sayılır.

Çatışma Çözmek ve Arabuluculuk Yapmak

Demokrasi bir uzlaşma rejimidir, demokratik yaşam biçimi bireylerin birbirlerinin haklarına saygı duymalarını ve çıkar çatışmaları olduğunda uzlaşma yolunu kullanmalarını gerektirir. Her bireyin kendini gerçekleştirme yolundaki girişimleri sırasında başkalarının yaşam alanına girmesi kaçınılmazdır. Başkasının yaşam alanına yanlışlıkla girdiğini fark eden bir kimsenin yapacağı iş, özür dileyerek o alandan çıkmaktır. Bu kişi genişlettiği alanın kendisine ait olduğunu savduğunda ve karşıdaki kişi de alanını korumada ısrar ettiğinde çatışma durumu başlamış demektir (Öner, 1999).

Aralarında çatışma olan kişilerin tutumları çok değişik olabilir. Taraflar birbirleriyle iletişimi kesebilirler, arkalarından kötü sözler söyleyebilirler, kötü dileklerde bulunabilirler. Küsme dediğimiz bu davranış, çatışmayı örtmüş gibi görünse de, aslında içten içe olayı büyütmede, belki de olanaklı ve olası bir çözümü zorlaştırmaktadır.

Bazen de taraflardan biri ya da her ikisi açıkça saldırıya geçebilir. Ağız kavgası, hemen fiziksel saldırıya dönüşebilir. Bunun sonucunda taraflardan biri üstünlüğünü kanıtlamış ve avantaj sağlamış olabilir ama bu durum karşı tarafta kırgınlığa ve pasif saldırganlığa yol açar. Pasif saldırganlık denilen olgu, dedikodu üretmek ya da iftira etmek gibi eylemlerle ifadesini bulabilir. Sonuçta, varolan sorun çözülmemiş ve taraflardan hiçbiri kazançlı çıkmamıştır.

Kişiler arasındaki ilişkilerin sağlıklı biçimde sürmesi için, her bireyin başkalarıyla yaşadığı çatışmaları büyütmeden ve her iki tarafın da kendini hoşnut hissedebileceği şekilde çözmeyi öğrenmesi gerekir. Okullarda öğretmenlerin bunun için öğrenciler arasında çıkan çatışmalarda bazen arabuluculuk rolü oynarlar. Ancak

öğretmenler, her çatışmadan, özellikle pasif çatışmalardan habersiz olmayabilir. Ayrıca, bir öğretmenin bütün çatışma durumlarını çözmesi mümkün olmadığı düşünülürse, istenilen bir durum da değildir. Bu nedenle, akranların birbirlerine arabuluculuk yapmaları daha uygun bir yol olarak benimsenmekte ve bunu yapabilecek öğrenciler özel olarak yetiştirilmektedir. Aslında amaç, uzlaşmacı tutum ve davranış benimsemiş bireyler yetiştirmektir. Bu amaca dönük olarak, tüm öğrencilerin davranışları kazanabilecekleri öğrenim yaşantıları geçirmelerine fırsat hazırlanır ve onların karşılaştıkları sorunları kendi başlarına çözebilecek hale gelmelerine yardımcı olunmalıdır.

Günümüzde çatışma çözme becerilerinin öğrencilere kazandırılması için okullarda özel programlar düzenlenmektedir. Bu programların çoğunda öğrenciler arabuluculuk yöntemleri öğretilmekte ve öğrenciler arasında çıkan çatışmaların öğrenciler tarafından çözülmesine çalışılmaktadır. Çatışmalar genelde şu nedenlerle oluşup gelişmektedir:

- Karşıdaki kişinin anlamayacağı önyargısıyla, kendini karşıdaki kişiye anlatma çabasına girmeme;
- Karşıdaki kişiyi sindirip isteklerini kısa yoldan elde etmeyi yeğleme;
- Karşıdaki kişiyi anlattıklarını dinlememe, sürekli kendini anlatmaya çalışma;
- Karşıdaki kişinin söylediklerini çarpıtarak algılama;
- Kendini karşıdaki kişinin yerine koyamama, olayları sürekli kendi açılarından görmekte ısrar etme.

Görüldüğü gibi, çatışmaların çoğu, aslında insanların iletişim becerileri kazanmamış olmalarından ileri gelmektedir. Onun için, çatışma çözmeye dönük programların özünü iletişim becerilerinin öğretilmesi oluşturmaktadır. Aşağıdaki çatışmaların çözümünde etkili olan bazı iletişim becerileri açıklanmıştır.

Söylediklerini anlamak için karşıdaki kişiyi dikkatle dinleme. Kişiler arası iletişimin temel koşulu, tarafların birbirlerini dikkatle dinlemeleridir. Ancak böyle bir şey, her iletişim ortamında kolaylıkla gösterilemez. Özellikle çatışma yaşanmış durumlarda taraflar hep kendi savlarını karşıdakine kabul ettirme derdindedir. Bu durumda, birbirlerinin ne dediğini anlamaya çaba göstermemekte; bu nedenle iletişim, yüksek sesli monologa dönüşmektedir. Kimi zaman taraflar birbirlerinin söyledikleri arasından algı sistemlerine uygun düşenleri seçip bunu haklılıklarının kanıtı olarak kullanırlar. Böyle bir ortamda çatışmanın çözülmesi bir yana, daha da kötüye içinden çıkılmaz hale gelmesi kaçınılmazdır.

Dinleme eğitiminde öğrencilere bazı alıştırmalar yaptırılır. Bu alıştırmalarda öğrencilerin, kişilerarası iletişim sırasında dinleme konusunda yaptıkları yanlışları görmeleri sağlanır ve can kulağıyla dinlemenin sağlıklı iletişime getirdiği katkıları anlamaları üzerinde durulur. Çatışma çözmeyi konu alan eğitimlerde tarafların birbirlerini anlamak için sabırla dinlemeleri istenir. Böylece, kişiler birbirlerinin sözlerinde daha önce kaçırdıkları noktaları fark eder ve başlangıçta ne kadar gereksiz bir nedenle çatışmaya girdiklerini anlayabilirler.

Konuyu dağıtmama, soruna odaklaşma. Çatışmaların sürmesine ve hatta artmasına yol açan yanlış davranışlardan biri de, çatışma konusunu tartışırken konudan uzaklaşmak ve ilgili olsun olmasın geçmiş olayları gündeme getirmektir. Konu yayıldıkça ve eski kırgınlıklar ortaya döküldükçe asıl sorun gündemden çıkmış olabilir. Asıl konudan uzaklaştıkça ayıklanması güç sorunlar yığılma gömülen tarafların yapacağı en iyi şey, tartışmayı kesip sorunu dondurmaktır. Çatışmanın çözümü için şu yaklaşımlar uygun olabilir:

- Tarafların tartışma konusunu çatışmaya yol açan sorunla sınırlamaları;
- Birbirlerinden isteklerini açık seçik ifade etmeleri;
- Bunları, her an görülebilmesi için bir kağıda ya da tahtaya yazmaları;
- Her maddeyi tek tek tartışıp karara bağlamaya çalışmaları.

Suçlayıcı sözcükler yerine kendi duygularını anlatan sözcükler kullanma. Çatışmaların ortaya çıkmasına ya da gelişmesine yol açan iletişim hatalarından biri de tarafların birbirlerini küçük düşürücü sözlerle suçlamaları ve “sen” söylemini kullanarak aşağılamalarıdır. Bu tür tepkiler, dışa yönelik öfkenin ifadesi olup, karşıdakinin daha çok kırılmasına ve çatışmanın artmasına yol açmaktadır. Bu davranışlar da, konuyu bir başka şekilde saptırma anlamına gelir. Oysa kişi, çatışma yaratan durumun kendisinde uyandırdığı olumsuz duygulardan, örneğin çok kırıldığından, üzüldüğünden söz ederse yani “ben” söylemini kullanırsa, bu dilin karşıdaki kişiyi olumlu yönde etkileme olasılığı daha fazladır. Ayrıca, suçlayıcı ya da küçük düşürücü ifadelerden kaçınma, karşıdakine duyulan saygıyı gösterir. Saygının egemen olduğu bir ortamda çatışmalar ya ortaya çıkmaz ya da çabuk çözüme kavuşturulur.

Karşıdakini anlamaya çalışma, empati duyma. Çatışmanın çözülmesi için tarafların birbirini iyi anlaması gerekir. Bir kimseyi anlamak demek, onun içinde bulunduğu duygu durumunu, düşüncelerini algılayabilmek demektir. Empati denilen ve dilimize “halden anlama” olarak çevirebileceğimiz bu beceri, kişilerarası iletişimde başarının çok önemli bir önkoşuludur. Bir kimsenin bir başkasına empati

gösterebilmesi için kendini karşısındakinin yerine koyması, dünyaya onun gözle bakması gerekir. Bu da ben merkezci anlayıştan kurtulmakla olasıdır.

İnsanlar başkalarını anlama yeteneği bakımından farklılık gösterirler. A insanların bu yeteneklerini geliştirmek olanaklıdır. Ortak yaşantılara sahip kim birbirlerinin duygu ve düşüncelerini daha kolay anlayabilirler. Yaşantı ortaklığı az olduğu konularda da, anlamaya niyet etmek, anlayış geliştirmeyi kolaylaştırır.

Öğrencilerin kişisel empati gücünü geliştirmek amacıyla düzenlenen eğitim programlarında, yüz ifadelerini okuyabilme, karşıdaki kişinin rolünü alab (karşısındakinin duygu ve düşüncelerini onun sözcükleriyle sanki kendisininkiymiş söylemeye çalışma) türünden alıştırmalar yaptırılır. Bunlar öğrencilere eğler gelen ve büyük bir istekle yapmaya çalıştıkları alıştırmalardır.

Sonuç

Demokratik toplumun seçkin vatandaşları olan öğrencilere istendik yö davranışların kazandırılması, eğitimin özü olup, öğretmenlerin birincil işle oluşturur. Bunların bir kısmı, daha önce değinildiği gibi, ders konuları içinde alabilir. Özellikle sosyal bilimlerle ilgili derslerin bu etkinlikleri yaptırabilmek daha zengin fırsatlar vermesi olasıdır. Çatışma çözme ve karar verme becerile geliştirme eğitimi ise, okullardaki rehberlik saatlerinin konularını oluşturur. saatlerde yapılacak etkinliklerin okul psikolojik danışmanları (resmi adıyla reh öğretmenler) tarafından yürütülmesi arzu edilirse de, okullarda böyle profesyo kişilerin bulundurulması tam gerçekleştirilemeyen bir hedeftir. Bu etkinlikle önemli bir bölümü, psikolojik danışmanların gözetiminde, öğretmenler tarafından yürütülebilir (Kuzgun, 1998). Ancak bunun için öğretmenin esnek bir dür görüşüne sahip, öğrenmeye istekli, insanların gelişebileceğine inanan ve yarat kimseler olmaları gerekir. Öğretmeni destekleyici bir yönetimin varlığı da, okul demokratik ortamın oluşması ve demokrasi eğitiminin hakkıyla verilebilmesi için güdüleyici bir etmendir.

KAYNAKLAR

- Adler , A. (1965). Individual psychology. In W. Sahakian (Ed.), **Psychology of personality**. Chicago, IL: Rand McNally and Co.
- Bloom, B. S., Englehart, M.D., Furst, E.J., Walker, H. H., & Krathwehl, R. D. (1956). **Taxonomy of educational objectives: Handbook II affective domain**. New York: David McKay.
- Dewey, J. (1966). **Tecrübe ve eğitim** (Çev. F. Başaran ve F. Varış). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ertürk, S. (1984). **Eğitimde program geliştirme**. Ankara: Yelkenetepe.
- Fromm, E. (1973). **Çağımızın özgürlük sorunu** (Çev. B. Güvenç). Ankara: Özgür İnsan.
- Goble, F. G. (1972). **The third force**. New York: Grossman.
- Goldstein, K. (1965). Organismic psychology. In W. Sahakian (Ed.), **Psychology of personality**. Chicago, IL: Rand Mc Nally and Co.
- Gordon, T. (1998). **Etkili öğretmen eğitimi**. (Çev. B. Özkan). Ankara: Sistem.
- Gutek, G. L. (1997). **Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar**. (Çev. N. Kale). Ankara: Pegem.
- Gürkaynak, İ., Gözütok, D., Akipek, Ş., Bağlı, M.T., Erhürman, T ve Uluç, F.Ö. (1998). **Yurttaş olmak için: Öğretmen el kitabı**. İstanbul: Umut Vakfı.
- Kuzgun, Y. (1998). **Grup rehberliği el kitabı**. Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Maslow, A. (1968). **Toward a psychology of being**. New York: Van Nostrand.
- Maslow, A. (1970). **Motivation and personality**. New York: Harper and Row.
- Öner, U. (1999). Çatışma çözme ve arabuluculuk eğitimi. In Y. Kuzgun (Ed.), **İlköğretimde rehberlik**. Ankara: Nobel.

Rogers, R. C. (1959). A Theory of therapy: Personality and interpersonal relationships as developed in a client-centered framework. In S. Koch (Ed.), **Psychology: A study of science (Vol. 3)**. New York: Mc Graw Hill.

Rogers, R.C. (1961). **On becoming a person**. Boston, MA: Houghton Mifflin.

McWhirter, J. & Voltan-Acar, N. (1998). **Çocukla iletişim**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.